

ARKADIUSZ JABŁOŃSKI

The John Paul II Catholic University of Lublin,
Poland

jarski@kul.pl

ORCID: 0000-0001-8081-2217

RACJA STANU W SPOŁECZEŃSTWIE CYFROWYM

REASON OF STATE IN A DIGITAL SOCIETY

*„Zastanów się dobrze nad tym, bo w tym jest sedno rzeczy,
pod jakimi to bogami pragną być ci, co Zbawicielowi bluźnią
oswobadzającemu wolę ludzi od czartowskiego panowania”*

Augustyn, *Państwo Boże*, ks. II, rozdz. XXIV

ABSTRACT

In this article, I want to answer the basic problem question: How can sociology define the relationship between the *raison d'être* (state mind, state thinking) and modern society in the era of digital progress? This is a metatheoretical question concerning the role of sociology in the modern world. Sociology not only describes the social reality under study, but also contributes to this reality by designing a conceptual and theoretical framework. Analyzing the relationship between the *raison d'état* and the digital society, I will point out the importance of changing

the adopted sociological perspective for viewing this relationship. The article is a reflection on the border of social theory and methodology. In this article, I will check the validity of theses that combine the sociological thinking style with the way of viewing, understanding and shaping changes that take place in a society that uses digital technologies on a large scale.

STRESZCZENIE

W niniejszym artykule zostanie podjęta próba odpowiedzi na podstawowe pytanie problemowe: W jaki sposób socjologia może określać relację między racją stanu (rozumem państwa, myśleniem kategoriami państwa) a nowoczesnym społeczeństwem w dobie postępu cyfrowego? Jest to pytanie metateoretyczne, dotyczące kwestii roli socjologii, jaką pełni ona we współczesnym świecie. Socjologia nie tylko opisuje badaną rzeczywistość społeczną, lecz także, projektując ramy pojęciowo-teoretyczne, współtworzy tę rzeczywistość. Analiza zależności między racją stanu a społeczeństwem cyfrowym posłuży do wskazania znaczenia, jakie dla oglądu tej relacji ma zmiana przyjętej perspektywy socjologicznej. Artykuł ma charakter rozważań na pograniczu teorii społecznej i metodologii. Zostanie w nim sprawdzona zasadność tez, które łączą styl myślenia socjologicznego ze sposobem oglądu, rozumienia i kształtowania zmian zachodzących w społeczeństwie masowo wykorzystującym technologie cyfrowe.

KEYWORDS: *power, social system, interaction, God's State, free will*

SŁOWA KLUCZOWA: *władza, system społeczny, interakcja, Państwo Boże, wolna wola*

WPROWADZENIE

Celem artykułu jest ukazanie znaczenia socjologii dla pojmowania racji stanu w nowoczesnym społeczeństwie globalnym poddanym daleko idącym procesom cyfryzacji. Zostanie podjęta próba odpowiedzi na podstawowe pytanie problemowe: W jaki sposób socjologia może określać relacje między racją stanu (rozumem państwa, myśleniem kategoriami państwa) a nowoczesnym społeczeństwem w dobie postępu cyfrowego? Artykuł ma charakter metateoretycznego spojrzenia na socjologię nie tylko jako neutralnego opisu nowoczesności społecznej, lecz także jako ważnego czynnika jej kształtowania (Giddens, 2008, s. 7–12).

Punktem odniesienia dla niniejszych rozważań są wybrane opracowania traktujące rację stanu jako „rozum państwa” (Duda, 2014, s. 484), co ma w polskiej tradycji politycznej pozytywne konotacje, gdyż łączy się z takimi kategoriami, jak „interes narodowy” czy „dobro wspólne” (Sanecka-Tyczyńska, 2018, s. 10). Jest tak, mimo że pojęcie racji stanu (*ragione di stato*, *raison d'état*, *Staatsräson*, *Reasons of State*) nie ma wyraźnego zakresu znaczeniowego dającego się zamknąć w jednoznacznej definicji (Pietraś, 1989, s. 39; Grabowska-Lipińska, 1996, s. 18; Rzegocki, 2003, s. 4; Łastowski, 2009, s. 13). W artykule przyjęto, że kategoria ta została wypracowana w realnym uprawianiu polityki, a dopiero wtórnie w prawno-politologicznym namyśle (Groszyk, 1994, s. 181–182). Ponadto racja stanu powiązana jest z interesem państwa, co nie oznacza zamykania się w obrębie dziedzictwa wartości (przeszłości) charakterystycznych dla danego narodu, ale oznacza zdolność do otwierania ram instytucjonalnych państwa na wyzwania przyszłości, przed którymi stoi naród (zob. Meinecke, 1925).

Społeczeństwo cyfrowe postrzegane jest w niniejszym tekście jako efekt przemian, jakie zaszły w socjologicznym postrzeganiu procesów dygitalizacji sfery publicznej. Sceptycznie natomiast oceniane jest łączenie cyfryzacji – w jej pierwszych przejawach – z nadzieją na zwiększenie demokratyzacji społeczeństw i partycypacji obywateli dzięki kształtowaniu nowych postindustrialnych formuł społeczeństwa: informacyjne (postindustrialne) (Bell 1994; Golka, 2005, s. 253–265), wiedzy (Meier, Teran, 2019, s. 226–229), a nawet mądrości (Chmielecka, 2004, s. 7–18). Równie sceptycznie jest traktowane łączenie w ostatnim czasie cyfryzacji i społeczeństwa cyfrowego z manipulacją (Culloty, Suiter, 2021, s. 85–87), totalitaryzmem (Filimowicz, 2022, s. 13–14), posthumanizmem (McMillan, 2021, s. 1–8), a nawet faszyzmem (Fuchs, 2022, s. 318–322). W przedstawionym tu ujęciu sprzeciw budzą negatywne oceny wpływu cyfryzacji na gospodarkę (George, B., Paul, J. ed., 2020), prowadzone zwłaszcza w duchu narracji marksistowskiej krytycznie przedstawiającej naturę kapitalizmu (Pfeiffer, 2022, s. 231–252), a za godne uznania jest postrzegane łączenie cyfryzacji ze wzrostem przedsiębiorczości (Soltanifar i in. ed., 2021).

Szukając odpowiedzi na postawione wyżej pytanie problemowe, sformułowano następujące trzy tezy, na rzecz zasadności których będą dobierane odpowiednie argumenty. Po pierwsze, racja stanu zakładająca intencjonalne/ racjonalne

oddziaływanie sensów w społeczeństwie tradycyjnym straciła swoje znaczenie na rzecz dominacji interakcyjno-konstruktywistycznego oddziaływania sensów w społeczeństwie masowym. Po drugie, rozwój technologii informatycznych doprowadził do wzmocnienia władzy, jaką nad ludźmi mają globalne korporacje, będące ich właścicielem, ale nie wynika to z dysponowania wielkimi zbiorami danych (Big Data) oraz algorytmami ich analitycznego przetwarzania, ale z implementacji socjologicznych mechanizmów systemowo-komunikacyjnego wyznaczania sensów rzeczywistości. Po trzecie, globalne oddziaływanie znaczeń generowane przez właścicieli technologii informatycznych zagrazi ludzkiej woli i prawu do wyboru przyszłości, jeżeli nie zostanie zrównoważone przez rozpoznawane socjologicznie cywilizacyjne sensory wyznaczające współczesny rozum państwa.

ROZUM PAŃSTWA A OPINIA PUBLICZNA

Racja stanu traktowana jako rozum państwa wyznacza logikę polityki, która wyrasta ponad doraźne interesy polityczne i wskazania opinii publicznej. Według A.M. Bocheńskiego „jeżeli zastanowimy się nad głównymi warunkami umożliwiającymi prowadzenie spraw zagranicznych zgodnie z wymogami państwowej racji stanu, przychodzimy do przekonania, że pierwszym i naczelnym warunkiem jest tutaj niezależność od ślepej siły zwanej »opinią publiczną« i niezależność od woli niekompetentnych, partyjnych i niestałych większości parlamentarnych” (1928, s. 9). Traktowanie racji stanu jako wyrazu rozumnego (ratio) wyboru służącego interesowi państwa, przeciwstawiane jest opinii publicznej jako nadmiernie obciążonej skłonnościami emocjonalnymi.

Jednakże wraz z rozwojem demokracji i konieczności wygrania wyborów dominujące znaczenie zaczyna zyskiwać opinia publiczna i wyniki jej badań. W tej perspektywie racja stanu została uznana za przejaw autorytaryzmu państwowego z natury antyobywatelskiego, antydemokratycznego i antywolnościowego (Dahl, 1995). Ochrona wolności indywidualnej została socjologicznie powiązana z ogłędem społeczeństwa jako codziennych postaw, wyborów i interakcji, których każda racja ograniczająca w imię interesów wyższych niż indywidualistyczne jest interpretowana jako restrykcyjna i zniewalająca. Tym samym z oglądu

społecznego jest wypierane myślenie holistyczne, systemowe i kolektywistyczne, które zostało ideologicznie powiązane z jednej strony z nacjonalizmem (szowinizmem, faszyzmem, nazizmem), a z drugiej z komunistycznym kolektywizmem (bolszewizmem, sowietyzmem).

Jose Ortega y Gasset zwrócił uwagę, iż idee, wartości i rozmach intelektualny nastawiony na budowanie wspólnoty przyszłości zostały zastąpione w XX w. przez doraźne interesy człowieka masowego, czy też specjalisty. Specjalista przeniósł swoje wąskie myślenie taktyczne i instrumentalne na kwestie strategiczne i cywilizacyjne. Wierzy wraz z całą masą mu podobnych, że cywilizacja i jej wytwór czyli państwo „*jest czymś zastanym*, zapewniającym mu bezpieczne życie; ale nie zdaje sobie sprawy z tego, iż jest to twór ludzki, przez pewnych ludzi wymyślony i oparty na pewnych założeniach i cnotach, które niegdyś w ludziach tkwiły, a które jutro mogą z nich wyparować. Z drugiej strony człowiek masowy widzi w państwie anonimową władzę, a ponieważ sam czuje się istotą anonimową, pospolitą, wierzy, iż państwo jest czymś, co do niego należy” (Ortega y Gasset, 1997, s. 121–122). Państwo jako polityczne zwieńczenie wspólnoty i konstrukcja ją chroniąca traci swoje znaczenie, stając się instytucją usługową zaspakajającą interesy jednostek.

Spowodowało to, iż argumentem przeciw posługiwaniu się kategorią racji stanu uczyniono obawę przed jej teleologicznym charakterem – bycia celem samym w sobie (Sawicka, 2011, s. 45–61). Przejście na poziom myślenia człowieka masowego przeniosło punkt ciężkości z przenikania się sensów na ścieranie się partykularnych interesów. Potrzebę ciągłego odnoszenia się na forum publicznym do fundamentalnych wartości cywilizacyjnych zastąpiono wystawianiem w plebiscycie ważności często ekscentrycznych oczekiwań poszczególnych jednostek. Dla takiego stanu rzeczy użyto socjologicznego określenia zwanego m.in. przez J. Habermasa działaniem komunikacyjnym (zob. Habermas, 1999), co stanowiło podstawę dla programowego pozbawienia znaczenia tego wymiaru życia społecznego, który wiązał się z ochronnym oddziaływaniem ukształtowanych historycznie instytucji państwa. W zamian szukano rozwiązań zagrożonych powrotem do hobbesowskiej wojny wszystkich ze wszystkimi, gdzie ludzie ścierają się w rywalizacji o pierwszeństwo własnych racji i poparcie większości.

Próba znajdowania porozumienia i konsensusu między mnogością różnych oczekiwań niehierarchizowanych chociażby wyższymi zasługami w ramach

instytucji państwa, powoduje szerokie poczucie zawodu, wzrost roszczeń i mocne wzburzenie uczuciowe (Luhmann, 2007, s. 250–252). Państwo próbujące na to reagować i regulować rodzące się roszczenia i uczucia zyskuje coraz bardziej represyjny charakter jedynie jako rozjemca i gwarant przestrzegania woli większości. Z tej perspektywy odwoływanie się do racji stanu jest postrzegane jako sposób machiawelicznego zapewnienia stabilności władzy, który stracił swoją pozycję gwaranta uzyskanego kontraktu politycznego. Tworzy się nazbyt rozległa przestrzeń między bliskością interakcji opartej na porozumieniu w kwestiach interesujących jednostki, a oddaleniem władzy, która w tym ujęciu dysponuje jedynie siłą (zob. Botero, 2019).

Towarzyszy temu często błędne pojmowanie partycypacji w ramach społeczeństwa obywatelskiego jako alternatywy dla racji stanu (Jabłoński, Szymczak, 2021, 15–16). Racja stanu staje się z tego punktu widzenia podstawowym przeciwnikiem pomysłów budowania ponadnarodowych obywatelskich systemów politycznych. Dał temu wyraz m.in. ideolog nowego ładu europejskiego A. Spinelli, który w latach 40. XX w. stwierdził w swoim *Manifestie* m.in.: „Swą absurdalność ukazała zasada powstrzymywania się od ingerencji [w sprawy wewnętrzne innych państw], zgodnie którą każdy naród ma prawo obrać sobie despotyczny rząd, któremu zaufa, jak gdyby wewnętrzna konstytucja pojedynczego państwa nie stanowiła żywej kwestii dla wszystkich pozostałych państw europejskich” (Spinelli, Rossi, 2019, s. 20). Stanowisko takie można by uznać za jedną z wielu utopijnych koncepcji federalizacji Europy, gdyby nie fakt, że na *Manifest* powołuje się oficjalny dokument Komisji Europejskiej: „Much of the progress that seemed impossible 60 years ago in Europe is now taken for granted. Our darkest days are still far brighter than any spent by our forefathers imprisoned in Ventotene” (White paper, 2017, s. 26).

SPÓŁECZEŃSTWO CYFROWE MIĘDZY NADZIEJĄ I ZAGROŻENIEM

Nadzieja na poszerzenie wpływu ponadnarodowej opinii publicznej wzrosła wraz z rozpowszechnieniem się technologii informatycznych. W cyfryzacji widziano szansę na realizację możliwości komunikacji, która wzmocniłaby interakcyjny charakter powiązań międzyludzkich wolnych od zobowiązań wobec narodowego systemu politycznego i gospodarczego. Nadzieje te znacznie osłabły wraz z rozwojem możliwości technologii cyfrowych. Te same środowiska, które traktowały cyfryzację jako szansę poszerzenia sfery publicznej wolnej od ingerencji władzy państwowej, współcześnie mówią raczej o rewanzu na społeczeństwie siły władzy politycznej wykorzystującej potencjał technologii cyfrowych. Świat cyfrowy rozmija się z oczekiwaniami liberalnych demokratów, gdy ujawnił swoje systemowe zdolności panowania nad masami z różnych centrów analiz zachowań ludzi w sieci (np. Google). W tym ujęciu demokracja w ramach społeczeństwa obywatelskiego kontrolująca i ograniczająca kapitalizm, została sama poddana kontroli przez inwigilację cyfrową obywateli w ramach nowego kapitalizmu (Helbing, 2021, s. 301–310).

Wpływową pracę Shoshany Zuboff *Wiek kapitalizmu inwigilacji* jest próbą odpowiedzi na zasadnicze pytanie: „Czy cyfrowa przyszłość może być naszym domem?”. Wychodząc od konkretnego projektu w ramach inteligentnego domu (*Aware Home*), pokazuje, jak techniczne rozwiązania dotyczące inteligentnego przełącznika kuchenki – termostatu Nest – prowadzą do uzyskania przez Google pełnego zasobu wiedzy co do sposobów korzystania z niego przez użytkowników. Zdaniem Zuboff pozwala to ukonstytuować się władzy instrumentalistycznej, która „zna i kształtuje ludzkie zachowanie dla realizacji czyichś innych celów niż owych ludzi. Władza ta nie korzysta z uzbrojenia i armii – wdraża swój porządek, posługując się zautomatyzowanym medium coraz bardziej wszechobecnej obliczeniowej architektury »inteligentnych« sieciowych urządzeń, rzeczy i przestrzeni” (Zuboff, 2020, Wstęp). Autorka wskazuje na wzmocnienie logiki masowej konsumpcji przez obietnicę indywidualizacji wyborów konsumpcyjnych. W imię uwzględniania racji każdego indywiduum dzięki aplikacjom internetowym poszerza się kontrola władzy nad ludźmi, za co jednostka odpłaca jeszcze dalej idącym brakiem uznania innych racji niż indywidualne.

Spółeczeństwo cyfrowe, tworząc warunki rozwoju dominacji wiedzy o indywidualnych preferencjach jednostek, zdecydowanie osłabiło władzę polityczną państw. Nie oznacza to jednak wzmocnienia władzy sfery publicznej i realizacji ponadnarodowego interesu publicznego. Powstały raczej narzędzia panowania nad opinią publiczną, która tego nie dostrzega, bo w zamian może się cieszyć narzędziami poprawiającymi kulturę codziennych interakcji, zwłaszcza w szczególnych kontekstach nieprzewidywalnej tymczasowości – np. podczas pandemii COVID-19 (Mihra, 2021, s. 121–124). Daje się to ujawnić dzięki oglądowi społeczeństwa cyfrowego w kategoriach interakcjonizmu, gdzie analizuje się relacje aktorów ludzkich z maszynami cyfrowymi oraz z użyciem tych maszyn (Housley, 2021, s. 81–86). Taki wgląd pogłębia jednak tendencję do nadawania szczególnego znaczenia obszarom radykalnego podlegania zmianie, osłabiając wszystko, co ma znamiona konieczności na rzecz tego, co doraźne, a nawet bezprecedensowe. W cieniu tego następuje rozwój nowych autoreferencyjnych i autopojetycznych systemów funkcjonalnych opartych na technologiach cyfrowych, które pozwalają, znacznie bardziej niż dotychczasowe media masowe, określać świadome zachowania według dowolnie dobranych wartości zgodnie z wymogami sensu gwarantującego ich istnienie (Luhmann, 1991, s. 123). Rozum państwa konfrontuje się ze światowym systemem oddziaływania, w którym „wszystkie aspekty ludzkiego doświadczenia są zgłaszane jako zasoby surowców i kierowane do przekształcenia w dane behawioralne. Duża część tych nowych działań realizowana jest pod hasłem »personalizacji«, kamuflażu dla agresywnych operacji wydobywczych polegających na eksploatacji intymnych głębi codziennego życia” (Zuboff, 2020, Wstęp).

Tak rozumiana władza, zwana instrumentalistyczną, nie może być kontrolowana za pomocą tych samych systemów cyfrowych, które tę władzę współtworzą. Za pomocą tych narzędzi technologicznych można jedynie oferować cyfrową suwerenność funkcjonalną, czyli skuteczną ochronę infrastruktury sieciowej, gwarantującą funkcjonowanie instytucjonalne danego państwa w jego wymiarze cyfrowym, zapobiegającą „możliwości przejęcia nad tymi zasobami kontroli przez inne państwo” (Grochmalski, 2021, s. 13). Jest to podejście w ramach rozpatrywania racji stanu jako ochrony suwerenności w kategoriach interakcji między kluczowymi obszarami prawno-organizacyjnymi państwa pod kątem realizacji suwerenności narodowej, a także wprowadzenia instrumentów

do mierzenia stopnia funkcjonalności danego elementu wzmacniającego lub osłabiającego ogólną systemową suwerenność państwa.

SPOŁECZEŃSTWO CYFROWE JAKO SPOŁECZEŃSTWO ŚWIATOWE

W powyższych rozważaniach dotyczących swoistego „totalitaryzmu” możliwego w społeczeństwie cyfrowym przyjęto założenie epistemologiczne, zgodnie z którym zagrożenie to jest wynikiem wiary ludzi w moc racjonalnych rozwiązań. Najdobitniej wyrazili to na polskim rynku autorzy pracy *Samobójstwo oświecenia*, według których rewolucja cyfrowa pogłębiła warunki podporządkowania ludzi złudzeniu rządów racjonalnej obiektywności wiedzy naukowej wspomaganey przez algorytmy cyfrowe (Zybertowicz z zespołem, 2015). Jest to widzenie społeczeństwa cyfrowego jako warunków, w których dochodzi do depersonalizacji interakcji społecznych. Interakcja traktowana jako podstawa komunikacji między podmiotami, została w tym ujęciu poddana regulacji przez narzędzia działające poza kontrolą ludzkiej świadomości, co powoduje nadwyżkę sensów przekraczającą zdolności poznawcze jakiegokolwiek człowieka. Wpisuje się to w styl myślenia upatrujący w społecznym systemie rozwoju wiedzy formę władzy zagrażającej wolności ludzkiej (zob. Foucault, 2000; Bourdieu, Passeron, 1990).

Formułowane obawy przeciwko dalszemu rozwojowi społeczeństwa cyfrowego najprościej można wyrazić jako utratę ludzkiej kontroli nad jego rozwojem. Tak samo postrzegano rozwój gospodarki wolnorynkowej zwanej ideologicznie kapitalizmem, gdy racjonalne zamiary uczestników gry rynkowej zderzały się z różnymi niezamierzonymi konsekwencjami tych działań. Na tym jednak polega natura porządku społecznego, który przekracza oczekiwania progresywistycznych optymistów (Scruton, 2010, s. 235–238) i konstruktywistyczne zapędy planistów (Hayek, 2004, s. 222–225). Cyfryzacja miała zaspokoić oczekiwania optymistów i konstruktywistów, zastępując ryzyko wolnego wyboru i niepewności przyszłości przez luksus korzystania z przyjemności terazniejszego zaspokajania potrzeb, ale niezamierzonym skutkiem tego dążenia było zgromadzenie niewyobrażalnej ilości danych dających się przełożyć

na wiedzę o możliwych przeszłych wyborach dokonywanych przez ludzi (Bianchi, Labory, 2018, s. 154–156).

Taka wizja rozwoju społecznego zyskuje z perspektywy interakcjonistycznej znamiona poważnego zagrożenia dla ludzkiej wolności i samodzielności przyszłych wyborów. Natomiast perspektywa systemowa pozwala widzieć w produktach technologii cyfrowych szansę na pojawienie się nowych niezamierzonych i nieprzewidywalnych sensów, konkurujących ze sobą wpływem na ludzkie wybory. Tworzą się warunki pluralizmu niczym nieregulowanego odnoszenia do rzeczywistości, który wyraża nieskończoną wielość sposobów przenikania się sensów, bez żadnych, poza formalno-technicznymi, kryteriów ich doboru. Przybiera to coraz bardziej postać tworzenia nowego świata, rzeczywistości alternatywnej, swoistego metaświata (metaverse), w którym będą likwidowane ograniczenia zamykające ludzi w określonej czasoprzestrzeni (Sipper, 2022, s. 214–224). Nie wchodząc na poziom rozważań futurystycznych, należy zauważyć dalece atrakcyjną możliwość mentalnego w nich przebywania przez ludzi pod dowolnie wybraną postacią.

Wydaje się, że mamy do czynienia z sytuacją, w której istnienie globalnego społeczeństwa cyfrowego poprzedziło zdolności do jego ustrojowego zagospodarowania. Jest to konsekwencja rozpoznania przez Luhmanna systemu społecznego jako komunikacji, w której komunikat poprzedza działania. Komunikacja nie jest efektem interakcji, ale jest warunkiem interakcji, która jest możliwa dzięki wzajemnemu przenikaniu się (interpenetracji) świadomości ludzkiej i sensów wytworzonych w ramach systemach społecznych (Luhmann, 2007, s. 197–237). Jedną z podstawowych właściwości społeczeństwa cyfrowego jest to, że przekracza ono granice państwowe, tworząc system ponadpaństwowych powiązań. Nie wyraża żadnej określonej idei, ale umożliwia realne ścieranie się znaczeń. Jeżeli nawet właściciele systemów operacyjnych, oprogramowań, aplikacji, portali komunikacyjnych próbują regulować sposób korzystania z nich i cenzurować treści przekazywane za ich pomocą, to dzieje się to jedynie w trybie interakcyjnego oddziaływania, ale nie systemowego komunikowania. Na przykład likwidacja konta prezydenta USA Donalda Trumpa w wybranych mediach społecznościowych nie tylko nie zmniejszyła siły jego oddziaływania, lecz także przyczyniła się do jeszcze większej ideowej mobilizacji jego zwolenników.

Tym samym ujawnia się słabość myślenia interakcjonistycznego, które, skupiając się na bezpośrednich i symbolicznych zależnościach psychologicznych podmiotów działania, nie uwzględnia dominującego zderzenia się ludzkich oczekiwań z wymogami środowiska. Dlatego obawy przed manipulacją ludzkimi umysłami i poszukiwanie środków politycznych chroniących wolność poczynań ludzkich skazane są na przegraną. Z perspektywy systemowej mniej istotne są obawy dotyczące kontroli ludzkich zachowań i interakcji dzięki technologiom cyfrowym, a ważniejsze jest śledzenie ich działania jako medium wzajemnego przenikania się sensów. Perspektywa systemowa, która służy diagnozie utraty przez religię, moralność, naukę, prawo czy politykę uprzywilejowanej pozycji, pozwala uchwycić, jak w ramach społeczeństwa cyfrowego wzmacniane lub osłabiane są kody komunikacyjne właściwe dla każdego z wymienionych systemów funkcjonalnych.

ROZUM PAŃSTWA BOŻEGO W SPOŁECZEŃSTWIE CYFROWYM

Jeżeli uznajemy za mało skuteczne próby ochrony ludzi przed zasięgiem władzy instrumentalistycznej wygenerowanej w ramach społeczeństwa cyfrowego, to w zamian warto zaproponować tworzenie równowagi przez instytucje stanowiące przejawy rozumu państwa – uniwersytet, system edukacji, religię, prawo, itd. Instytucje te wciąż mają swoją legitymizację transcendentną wobec wyzwań doraźnej codzienności – wypracowane wartości cywilizacyjne odzwierciedlające prawdziwe doświadczenia ludzkości. Współcześnie instytucje te w dużym zakresie zawodzą ludzkie oczekiwania, a technologie cyfrowe stwarzają warunki do „sakralizacji” nowych ponadpaństwowych sensów i programów działania – od ochrony klimatu przed ociepleniem po dietę wegańską czy programy równości osób LGBT. Nie da się temu przeciwdziałać i może nie trzeba, ale racją stanu państwa powinno być dążenie do zapewnienia warunków stanowienia domu dla swoich obywateli w ramach wypracowanych historycznie instytucji.

Społeczeństwo cyfrowe stwarza przewagę przekazu sensów odwołujących się do łatwej bieżącej konsumpcji, z których czynią z coraz większym sukcesem

znaczenia trwale współkształtujące ludzkie zachowania. Wynika to ze zdolności do infiltracji oczekiwań i potrzeb poszczególnych jednostek, ale przed wszystkim z samoobserwacji sposobu infiltracji własnego systemu przez idee i treści pochodzące z systemów psychicznych (ludzi) oraz systemów funkcjonalnych – polityki, prawa, nauki, pieniądza, miłości. Takie wykorzystanie systemowego podejścia do rzeczywistości może być jednak wykorzystane jako podstawa budowania nowego ładu – Państwa Bożego. Nie mam na myśli bezpośredniego przyjęcia czy promowania koncepcji biskupa Hippony, ale podążenie za jego koncepcją budowania porządku społecznego zgodnie z wymogami wolnej woli współokreślającej ludzkie przeznaczenie. Jak pisze św. Augustyn: „Z tego, że Bogu znany jest porządek wszystkich rzeczy, bynajmniej nie wynika, żeby od wolnej woli naszej nic nie zależało. Toż i same nasze akty woli mieszczą się w porządku przyczyn, który Bogu znany jest i objęty jego wiedzą o przyszłości (*praescientia*); bo wszakże ludzkie akty woli (chcienia) są przyczynami ludzkich spraw” (Augustyn, 2002, ks. V, rozdz. IX). Przewrócenie „chcienia” w jego cywilizacyjnym wymiarze wartości, emocji, rzeczy a zwłaszcza doświadczeń godnych zachowania, żeby się „chciało chcieć” coś więcej niż trwanie w wygodniej teraźniejszości, to wyzwanie dla rozumu państwa.

Rozum państwa ujmowany jedynie na sposób Machiavellego jest zagrożony przez podporządkowanie go naukowej absolutyzacji rozumu oświeceniowego w postaci Big Data. Dirk Helbing (2021, s. 63–64) mówi o AI (*Artificial Intelligence*) i Google jako współczesnych bogach, którzy kontrolują świadomość miliardów ludzi na świecie. Sposób na poradzenie sobie z tym zagrożeniem ze strony „religii Rozumu” ujmowany jest niekiedy jako potrzeba desakralizacji wiedzy naukowej przez głęboko wierzących dziedziców Cywilizacji Chrześcijańskiej (Zybertowicz z zespołem, 2015, s. 452). Z perspektywy Państwa Bożego zamiast desakralizacji wiedzy naukowej skuteczniejsze wydaje się wydobywanie cywilizacyjnego sacrum tkwiącego w instytucjach państwowych jako utrwalonych racjonalno-naukowych sposobach radzenia sobie z problemami (zob. Jabłoński, 2006). One generują oczekiwania w formie planów, marzeń, wyobrażeń, niedających się sprowadzić do przypadkowych procesów neurologiczno-umysłowych. Duże zbiory danych i algorytmy służące zaspokajaniu potrzeb zderzają się wtedy z konkurencją ze strony zorganizowanych warunków

podtrzymywania wolnej woli, stwarzania realnych szans dokonywania wyborów w ramach wypełnianej instytucjami luki między impulsem wewnętrznym/zewnętrznym a działaniem.

Łatwość i wygoda korzystania z dóbr w postaci cyfrowej – informacji, handlu, rozrywki, intymności, kontaktów, spotkań itd. – możliwa jest tylko dzięki sprawnej infrastrukturze państwa – energii, produkcji, bezpieczeństwu, łaadowi społecznemu, regułom prawno-moralnym, opiece zdrowotnej, nauce, religii. Infrastruktura ta związana jest z sensami, których podtrzymywanie powinno być racją stanu państwa. Ma temu służyć zmiana logiki oglądu społeczeństwa z analizy znaczeń wynikających z interakcji podmiotów, na analizę znaczeń konstytuowanych we wzajemnym przenikaniu się świadomości jednostkowej i systemu społecznego. Analiza drugiego typu pozwala na wyznaczanie realnych szans na zwiększanie sprawności działań w porównaniu z działaniami wynikającymi z losowości algorytmicznej. Realne szanse realizacji ludzkich oczekiwań stają się takimi pod warunkiem bramek z nagrodami gwarantowanymi przez instytucje państwowe, które nie dezertują i nie podporządkowują swoich funkcji wymogom cyfryzacji. Trudno państwu rywalizować z zabiegami algorytmicznego wyznaczania i zaspokajania codziennych potrzeb oraz bronić ludzi przed negatywnymi skutkami podejmowanych na tej podstawie działań i interakcji. Państwo może natomiast i powinno dawać ludziom możliwości wychodzenia poza logikę cyfrowego świata, dzięki trwalszym sensom w ramach instytucji zakorzenionych cywilizacyjnie w danym narodzie.

WNIOSKI

Podsumowując powyższe rozważania, można uznać, że przedstawiona argumentacja wydaje się wystarczająco racjonalna do przyjęcia postawionych we wstępie tez. Jako że artykuł nie ma charakteru empirycznego i jednoznacznie rozstrzygającego o ich zasadności, to należy traktować je jako zaproszenie do dalszej dyskusji. Ukazano, że socjologiczna perspektywa podejścia interakcyjno-konstruktywistycznego zdominowała współczesne formy postrzegania klasycznych instytucji oraz zagrożeń ze strony nowych technologii cyfrowych. Siła cyfryzacji polega natomiast na narzucaniu sensów dzięki

zbudowaniu systemu komunikacyjnego, który oddziałuje na ludzkie konstrukty i interakcje społeczne. Nie znajduje to należytej odpowiedzi w postaci równie silnie oddziałujących trwałych sensów ze strony innych systemów społecznych podtrzymujących wolną wolę ludzi. Wielkie bazy danych oraz algorytmy ich przekształcania wciągają gospodarkę, kulturę, naukę, szkołę, a nawet miłość i religię w „zabijanie” woli ludzkiej, ale państwo może to równoważyć uwalnianiem jej w ramach swoich instytucji. Jest to racja stanu państwa, gdyż wolna wola jest warunkiem istnienia tych instytucji (Searle, 1999, s. 200). Mamy zatem do czynienia z sprzężeniem zwrotnym między gwarancjami dla wolności woli ze strony instytucji państwa, a gwarancjami dla normalnego funkcjonowania instytucji państwa dzięki wolnym wyborom obywateli. Socjologia może w tym pełnić swoją rolę poprzez przywracanie systemowego widzenia społeczeństwa i przyczyniać się do współtworzenia sensów rozumu państwa. Daje to szansę na wyciągnięcie ludzi z letargu psychicznego i chronienie ich suwerenności przez otwarcie na wartości przekraczające doraźne i egoistyczne interesy jednostkowe na rzecz wartości cywilizacyjnych, których nie mogą unieważniać żadne kataklizmy – klęski, pandemie czy wojny. Służy temu wpisywanie w społeczeństwo cyfrowe sensu Państwa Bożego, zgodnie ze sformułowaniem św. Augustyna: „Człowiek stał się podobny diabłu nie przez to, że ma ciało, którego przecież diabeł nie ma, lecz przez to, że żył według siebie, to znaczy według człowieka; ponieważ i diabeł według siebie chciał żyć, bo nie wytrwał przy prawdzie wtedy, gdy kłamstwo głosił, nie z Boga działając, lecz z siebie, i stawszy się nie tylko kłamcą, lecz ojcem kłamstwa” (Augustyn, 2002, ks. XIV, rozdz. III).

REFERENCES

- Augustyn, św. (2002). *Państwo Boże*, tłum. W. Kubicki, Wydawnictwo ANTYK.
- Bell, D. (1994). *Kulturowe sprzeczności kapitalizmu*, tłum. S. Amsterdamski. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bianchi, P., Labory, S. (2018). *Industrial Policy for the Manufacturing Revolution: Perspectives on Digital Globalisation*. Edward Elgar Publishing, Inc.
- Bocheński, A.M. (1928). *Ustrój a racja stanu*. Księgarnia Polska Bernarda Połonieckiego.
- Botero, G. (2019). *O racji stanu*, tłum. B. Bielańska. Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Bourdieu, P., Passeron, J.C. (1990). *Reprodukcja. Elementy systemu nauczania*, tłum. E. Neyman. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Chmielecka, E. (2004). Informacja, wiedza, mądrość. Co społeczeństwo wiedzy cenić powinno?. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*, 1 (23), 7–18.
- Culloty, E., Suiter, J. (2021). *Disinformation and Manipulation in Digital Media: Information Pathologies*. Routledge, Taylor & Francis Group.
- Dahl R.A. (1995). *Demokracja i jej krytycy*, tłum. S. Amsterdamski. Znak.
- Duda, H. (2014). Stan „państwo” w języku polskim (racja i radca stanu, mąż stanu, Stany Zjednoczone etc.). W: J. Walkusz, M. Krupa (red.), *Universitati serviens. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Stanisława Wilka SDB*, s. 483–490. Wydawnictwo KUL.
- Filimowicz, M. ed. (2022). *Digital Totalitarianism: Algorithms and Society*. Routledge, Taylor & Francis Group.
- Foucault, M. (2000). *Filozofia, historia, polityka. Wybór pism*, tłum. D. Leszczyński, L. Rasiński. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Fuchs, Ch. (2022). *Digital Fascism Media: Communication and Society. Volume Four*. Routledge, Taylor & Francis Group.
- George, B., Paul, J. ed. (2020). *Digital Transformation in Business and Society: Theory and Cases*. Palgrave Macmillan, Springer Nature Switzerland.
- Giddens, A. (2008). *Konsekwencje nowoczesności*, tłum. E. Klekot. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Golka, M. (2005). Co to jest społeczeństwo informacyjne. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 4, 253–265.
- Grabowska-Lipińska, I., Stefanowicz, J. (1996). Interes narodowy i racja stanu: definicje, postrzeganie, realizacja. W: J. Stefanowicz (red.), *Między tożsamością i wspólnotą. Współczesne wyznaczniki polityki zagranicznej państw europejskich*, s. 7–24. Instytut Studiów Politycznych PAN.
- Grochmalski, P. (2021). *Wstęp*. W: P. Grochmalski (red.), *Suwerenność i racja stanu Polski w perspektywie 2030. Raport*, s. 7–22. Wydawnictwo Naukowe FNCE.

- Groszyk, H. (1994). Teoretyczne problemy racji stanu (zarys problematyki). W: W. Gill, K. Robakowski, M. Szczepaniak (red.), *Świat i Polska u progu XXI wieku*, s. 179–188. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Habermas, J. (1999). *Teoria działania komunikacyjnego*, tłum. A.M. Kaniowski. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hayek, von F. A. (2004). *Zgubna pycha rozumu. O błędach socjalizmu*, tłum. M. i T. Kunińscy, Wydawnictwo ARCANA.
- Helbing, D. (2021). *Next Civilization: Digital Democracy and Socio-Ecological Finance –How to Avoid Dystopia and Upgrade Society by Digital Means*. Second Edition. Springer Nature Switzerland.
- Housley, W. (2021). *Society in the Digital Age: An Interactionist Perspective*. Sage.
- Jabłoński, A. (2006). *Budowanie społeczeństwa wiedzy. Zarys teorii społecznej Karla R. Poppera*. Wydawnictwo KUL.
- Jabłoński, A., Szymczak, W. (2021). Aktywność obywatelska w kontekście modelu partycypacji społecznej. Socjologiczna aplikacja personalistycznych idei Karola Wojtyły. *Przegląd Sejmowy*, 1, 9–30.
- Luhmann, N. (1991). *Realność mediów masowych*, tłum. J. Barbacka. GAJT Wydawnictwo.
- Luhmann, N. (2007). *Systemy społeczne. Zarys ogólnej teorii*, tłum. M. Kaczmarczyk. Zakład Wydawniczy NOMOS.
- Łastawski, K. (2009). *Polska racja stanu po wstąpieniu do Unii Europejskiej*. Wydawnictwa Naukowe i Profesjonalne.
- McMillan, C.T.F. (2021). *Posthumanism in Digital Culture: Cyborgs, Gods and Fandom*. Emerald Publishing Limited, Howard House.
- Meier, A., Teran, L. (2019). *eDemocracy & eGovernment: Stages of a Democratic Knowledge Society. Second Edition*. Springer.
- Meinecke, F. (1925). *Die Idee der Staatsräson in der Neueren Geschichte*. Druck und Verlag von R. Oldenbourg.
- Mishra, S. (2021). *Digital Cultures*, Routledge, Taylor & Francis Group.
- Ortega y Gasset, J. (1997). *Bunt mas*, tłum. P. Niklewicz. Warszawskie Wydawnictwo Naukowe MUZA SA.
- Pfeiffer, S. (2022). *Digital Capitalism and Distributive Forces*. Verlag.
- Pietraś, Z.J. (1989). Racja stanu w polityce zagranicznej państwa. W: E. Olszewski (red.), *Racja stanu. Historia, teoria, współczesność*, s. 39–43. Wydawnictwo UMCS.
- Rzegocki, A. (2003). *Idea raison d'état w przeszłości i w kontekście współczesnej integracji europejskiej*. Centrum Europejskie Natolin.
- Sanecka-Tyczyńska, J. (2018). *Racja stanu we współczesnej polskiej myśli politycznej 2001–2015*. Wydawnictwo UMCS.

- Sawicka, M. (2011). Paradygmat realistyczny – podejście dominujące w geopolityce. *Przegląd Geopolityczny*, 3, 45–61.
- Scruton, R. (2010). *Pożytki z pesymizmu i niebezpieczeństwa fałszywej nadziei*, tłum. T. Bieroń, Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Searle, J.R. (1999). *Umysł, język, społeczeństwo. Filozofia i rzeczywistość*, tłum. D. Cieśla, Wydawnictwo W.A.B.
- Sipper, J. (2022). *The Cyber Meta-Reality: Beyond the Metaverse*. Lexington Books.
- Soltanifar, M., Hughes, M., Göcke L. ed. (2021). *Digital Entrepreneurship: Impact on Business and Society*. Springer 2021.
- Spinelli, A., Rossi, E. (2019). *Manifest z Ventotene wraz z przedmową E. Colonnego. Tekst – Tłumaczenie – Komentarz*. Red. naukowa T. Zych, tłum. A. Knyspel. Fundacja Ośrodek Analiz Prawnych, Gospodarczych i Społecznych im. Hipolita Cegielskiego przy współpracy z ekspertami Instytutu na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris.
- White paper on the future of Europe. Reflections and scenarios for the EU27 by 2025* (2017). European Commission COM (2017) 2025.
- Zuboff, S. (2020). *Wiek kapitalizmu inwigilacji: Walka o przyszłość ludzkości na nowej granicy władzy*, tłum. A. Unterschuetz. Zysk i S-ka Wydawnictwo (epub).
- Zybertowicz, A. z zespołem (2015). *Samobójstwo Oświecenia: Jak neuronauka i nowe technologie pustoszą ludzki świat*. Wydawnictwo Kasper.